

Izaicinājumi un risinājumi mācībās par nodokļiem

Māris JURUŠS

Rīgas Tehniskā universitāte, Maris.Juruss@rtu.lv

Atslēgvārdi: nodokļi, reformas, zināšanu pārvaldība

Ievads

Augstākās izglītības pamats ir sniegt studentiem nepieciešamās zināšanas, prasmes un kompetences, lai augstskolas absolventi būtu kvalificēti darbam savā jomā. Studiju programma “Muitas un nodokļu administrēšana” ir viena no pieprasītākajām Rīgas Tehniskajā universitātē (RTU) un valstī kopumā. RTU Starptautisko ekonomisko sakaru un muitas institūtā (SESMI) muitnieku apmācība ir organizēta kopš 1994. gada, bet nodokļu speciālistu – kopš 2004. gada. Kopš programmas sākuma to beiguši jau vairāk kā pieci tūkstoši absolventu. Tā ir unikāla Latvijā, arī Eiropā līdzīgas programmas nav. Taču joprojām valstī trūkst nodokļu ekspertu gan valsts sektorā, gan arī privātajā sektorā tie nepieciešami, tā kā nodokļi ir jāmaksā obligāti jebkuram uzņēmumam.

Sniegt zināšanas konkrētos nodokļu jautājumos ir viens no visgrūtāk izpildāmajiem uzdevumiem, jo joma ir diezgan sarežģīta, mainīga un balstīta uz juridiskiem aspektiem. Studiju priekšmetos par nodokļiem mācību procesā ir jābalstās uz kombinētu pieeju, izmantojot gan modernu un mūsdienīgu pieeju pašam mācību procesam, gan ņemot vērā paaudžu atšķirības, gan ņemot vērā arī citus aspektus.

Informācijas uztveres piramīdā lasīšana dod vismazāko efektu, bet vislielāko dod citu mācīšana (Attard, Di Iorio, Geven, & Santa, 2010). Nodokļu jomā kā efektīva atzīstama uz problēmām bāzētu mācību (angl.v.: *problem based learning*) metode (Martin, 2003). Tomēr, pētījumi liecina, ka mācībām ar atšķirīgiem vērtēšanas principiem var būt nepieciešams arī atšķirīgs mācīšanas stils, jo vērtēšanas prasības var atšķirties teorētiskajos un praktiskajosursos (Warn, 2009). Izaicinājumu rada arī globālās izmaiņas, jo mācīšana tagad ir dinamiskāka, izaicinošāka un prasīgāka nekā jebkad agrāk (OECD, 2018).

Tādēļ arī mācību procesā par nodokļiem tiek izmantotas dažādas pieejas un veidi: situāciju analīzes, praktiskie darbi, grupas darbi, diskusijas un citi mācīšanas veidi.

Mainīgais nodokļu regulējums

Viens no lielākajiem izaicinājumiem mācībās par nodokļiem – ir pastāvīgi mainīgais nodokļu regulējums.

Klasiskajā nodokļu teorijā viens no pamatprincipiem ir nodokļu noteiktība. Noteiktība nozīmē, ka nodokļiem jābūt skaidriem un konkrētiem gan attiecībā uz nodokļa piemērošanu, gan nodokļu ieņēmumu sadali un izlietojumu. Proti, nodokļiem jābūt prognozējamiem un viegli saprotamiem, kā tos maksāt. Tie nevar strauji mainīties, nodokļu maksātājam jābūt gatavam pārmaiņām. Tātad stabilitāte ir tas, ko nodokļu maksātāji un investori sagaida no nodokļu regulējuma.

Latvijā pēdējos 25 gadus nodokļi ir pastāvīgi mainījušies. Grūti nosaukt tos gadus, kad izmaiņas nav bijušas. Nodokļi Latvijā ieviesti uzreiz pēc neatkarības atgūšanas. Ir bijušas vairākas lielas nodokļu izmaiņas: 1995.gada reforma, kad, var teikt, ieviesta nodokļu sistēma, kas darbojas arī mūsdienās, 2004.gada izmaiņas, kas saistāmas ar iestāšanos ES, tajā skaitā vienotas muitas politikas un administrēšanas ieviešana, netiešo nodokļu harmonizācija, kā arī citu ES nodokļu tiesību ievērošana, tad arī 2017.gada izmaiņas, kad Latvijā tika ieviesta pilnīgi

jauna UIN piemērošanas un maksāšanas kārtība, progresīvais IIN nodoklis un veiktas citas izmaiņas.

Regulārās izmaiņas rada grūtības gan mācību procesā, gan mācību materiālu sagatavošanā. Lekciju materiāli un prezentācijas ir jāmaina regulāri pirms katra semestra vai pat biežāk.

Uzrakstīt grāmatu ir ļoti grūti, bet uzrakstīt mācību grāmatu par nodokļiem ir tikpat kā neiespējamā misija. To rakstot, nākas risināt vairākas dilemmas: kā atrast līdzsvaru starp sarežģīto un vienkāršo, starp to, kā ir un to, kā vajadzētu būt, starp tiesību aktu juridisko valodu un ekonomistiem ierasto domāšanu, starp autora subjektīvo viedokli un objektīvo realitāti. Turklāt, mainīgais nodokļu regulējums var apsteigt grāmatas iznākšanu.

Latvijā ir izdotas vairākas grāmatas par nodokļiem, taču tām visām ir kopīga problēma – liela daļa satura vairs neatbilst reālai aktuālai situācijai nodokļu regulējuma izmaiņu dēļ. Piemēram, likums “Par nodokļiem un nodevām” kopš tā pieņemšanas ir grozīts 100 reizes, likums “Par iedzīvotāju ienākumu nodokli” kopš tā pieņemšanas 1994.gadā mainīts vairāk kā 60 reizes, Pievienotās vērtības nodokļa likums mainīts 13 reizes kopš tā pieņemšanas 2012.gadā! Var piekrist, ka nereti daļa no labojumiem ir tehniska rakstura, daļa attiecas uz kāda nodokļa likmes maiņu, atvieglojuma apmēra vai cita lieluma maiņu, nemainot piemērošanu pēc būtības, bet daļa izmaiņu tomēr ir būtiskas. Īpaši jāatzīmē, ka no 2018.gada ieviesta pilnīgi jauna uzņēmumu ienākuma nodokļa maksāšanas kārtība, līdz ar to visas mācību grāmatas par nodokļiem pirms 2018.gada tikpat kā nav izmantojamas attiecībā uz uzņēmumu ienākumu nodokli.

Jāatzīmē, ka ir bijuši gadījumi, kad kāds nodokļa regulējums vairākas reizes ir mainījies viena mācību priekšmeta kursa laikā. Piemēram, 2016.gada beigās tā tas notika ar mikrouzņēmumu nodokļa izmaiņām. Par tām nācās informēt studentus vismaz trīs reizes, jo, neskatoties uz valdības iecerēm to mainīt vai pat atcelt pilnībā, pēc lieliem sabiedrības un nozares protestiem tika panākts, ka paredzētās izmaiņas tomēr nestāsies spēkā, bet tomēr noteiktas izmaiņas regulējumā tika pieņemtas. Spriediet paši, vai ir iespējams normāli mācīt studentiem par attiecīgo nodokli šādās situācijās?

Zināšanu pārvaldība

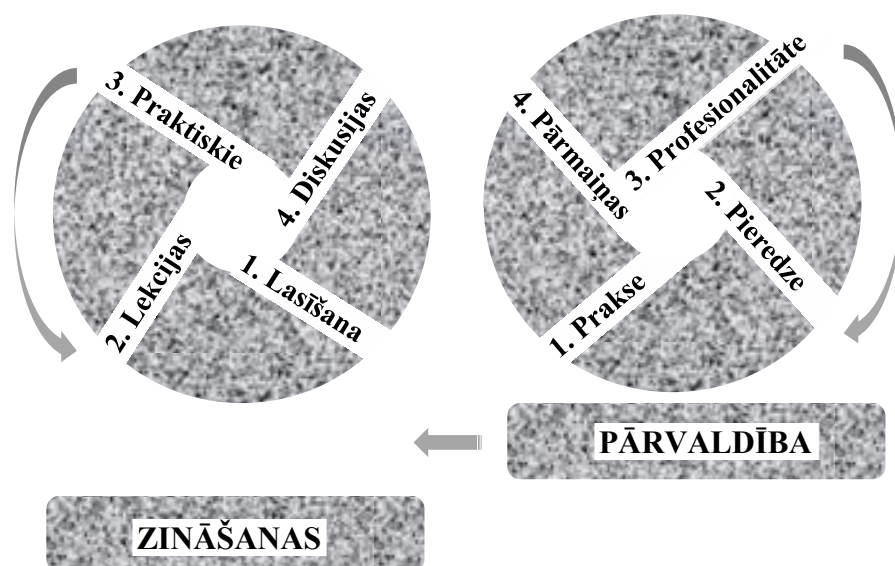
Kā iespējama risinājums iepriekš minētajiem izaicinājumiem ir zināšanu pārvaldība (angl.v.: *knowledge management*). Proti, tā kā nav iespējams iemācīt studentiem visu aktuālo informāciju ir jāmaina pamatprincipi, kā arī jāizkopj to prasmes pielietot jau esošās zināšanas un papildināt tās mainīgajā ārējā vidē. Var mācīt studentiem nodokļu teoriju, ekonomiku, administrēšanu. Piemēram, mācīt analizēt tendences, noteikt likumsakarības vai mācīt, kā veikt nodokļu kontroli. Tas ko īsti nevar iemācīt, ir nodokļu piemērošana konkrētajā situācijā, jo gan situācijas var būt mainīgas, gan arī piemērošana var atšķirties laika gaitā.

Zināšanu pārvaldību mācībās par nodokļiem var sadalīt divās daļās un tēlaini attēlojot tās kā dzirnakmeņus, kas kopumā veido vienotu procesu (skat. 1.attēlu).

Pamata dzirnakmeni (skat. 1.attēla kreiso pusi) veido zināšanas (un prasmes), ko iegūstam mācību procesā. Proti, mācības var veidot no vairākām lietām: 1. lasīšanas, kad sākotnēji lūgt studentam sagatavoties lekcijai un iepazīties ar mācību materiāliem un citu pieejamo informāciju; 2. lekcijas, kuras laikā atbildēt uz studentiem neskaidriem jautājumiem; 3. praktiskiem darbiem, kas paredzēti praktiskiem piemēriem un aprēķiniem; kā arī 4. diskusijām, kuras var rīkot atraktīvi, kad studenti dalās ar iegūtām zināšanām vai, piemēram, apmainās ar iegūto informāciju viens ar otru tam konkrēti uzdotajā un izpētītā jautājumā.

Savukārt otru daļu jeb “otru dzirnakmeni” veido jau pārvaldības process (skat. 1.attēla labo pusi), kas jau iet ārpus pašas mācību iestādes. Proti, tas sākas ar 1.praksi, kas ļauj iepazīt studentam jau iespējamo topošo darba vietu, kā arī izpētīt praktiskas problēmas tajā; 2. pieredzi, kas nenāk uzreiz, bet jau pabeidzot augstskolu, students sāk uzkrāt pieredzi gan par konkrētiem

jautājumiem, gan jaunu problēmu risināšanā; 3. profesionalitāti, bet tikai ar laiku persona kļūst par profesionāli savā jomā; un 4. pārmaiņām, kas kā papildus elements “griež dzirnakmeni” un spiež personu attīstīties.

1.att. Mācībās par nodokļiem iegūto zināšanu un prasmju pārvaldīšana

Avots: Autora veidots

Nodokļus nevar iemācīties tikai no grāmatām, tādēļ praktiskie darbi ir un būs neatņemama mācību procesa sastāvdaļa. Arī savstarpējās diskusijas palīdz pasniedzējam saprast to, cik daudz no attiecīgās tēmas studenti ir sapratuši vai nesapratuši.

Studenti augsti novērtē arī to iesaisti kāda konkrēta projekta vai pētījuma veikšanā. Tas palīdz pielietot iegūtās zināšanas praksē jau mācību procesa laikā. Vēl labāk, ja pasniedzējs kopīgi ar studentiem var sagatavot publikāciju starptautiskam akadēmiskajam žurnālam vai rezultātus prezentēt starptautiskā zinātniskā konferencē.

Secinājumi un priekšlikumi

Mācībās par nodokļiem galvenais izaicinājums ir biežās nodokļu regulējuma izmaiņas. Mācību procesā vairāk jāfokussējas uz studentu prasmju izkopšanu. Iegūto zināšanu pielietošana būs atkarīga no to veiksmīgas pārvaldības turpmākajā profesionālajā izaugsmē.

Biežā regulējuma maiņa būtiski apgrūtinā mācību materiālu sagatavošanu vai vēl vairāk – mācību grāmatu rakstīšanu. Tādēļ mācību grāmatās par nodokļiem vislabāk iekļaut vispārīgus teorijas jautājumus un vispārīgus piemērus.

Literatūras saraksts

- OECD (2018), Teaching for the Future: Effective Classroom Practices To Transform Education, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264293243-en>
- Martin, F. (2003). Using a modified problem based learning approach to motivate and enhance student learning of taxation law. *The Law Teacher*, 37(1), 55-75.
- Warn, T. S. (2009). Students' learning style and their academic achievement for Taxation course—A comparison study. In 2nd International Conference of Teaching and Learning. Retrieved from <https://my.laureate.net/Faculty>.
- Attard, A., Di Iorio, E., Geven, K., & Santa, R. (2010). Student-Centred Learning: Toolkit for Students, Staff and Higher Education Institutions. *European Students' Union (NJ1)*.